

BIZKAIERA NONTZEBARRIN

Leengo baten egin neutsuen idazkiaren norabide beratan joango da idazki au. Asikerotan argi lotu beite be, bertan azalduko dan guztia neure-neure eritxi eta erispideak dirana. Eurak neure-neureak dirala, zuek be zeuen-zeuenak zeaztu edo, beintzat, argi euki bearko zeunkeez. Eritxi be, aalik eta aldizkaririk omogeneoena egin bearko zeunkeela deritxot, bai berbetearen aldetik baita berbeta ereduaren aldetik be.

Pentsau eizue. zuek egingo dozuena betiko lotuko dana, emeroteketan-eta. Urteren batzuk (asko) barru beste batzuk artuko dabez zuek egin-dakoak eta aztertu egin eta ondorioak atarako dabez. Eurentzako izango zaree sasoi oneetako Mungiako euskerearen lekuko idatzia. Eta izan be, Mungiako euskera eredu idatziaren lekuko izan zeintekeze (izan bearko zeunkee) eurentzako, berbera ori ganoraz eta zeatz-zeatz NONTZE BARRIn agertuten badozue, jakina. Aalegindu zaiteze ba!

Esan bear dot be, leengoan aztertu neban aldizkariagaz alderatuta askoz be obea dala bizkaierari, au da, Mungiako euskereari jagokonez, 49. alean agertu dozuen arena baino. Egin dozuen aurrerakadea, bada, txalotu gura neuke lerrootatik. Txalotu ez eze, biotzez eskertu eta bera ondu eta sakonduten jarraitu daizuela eskatu be.

Gogoan euki, Mungiako euskeraz (bizkaieraz) idaztea edo berba egitea aditza bera erabiltea ez eze (dot, neban, deusut, neuskioz....), berari jagokozan jostkera eta ezaugarri bereziak be erabiltea izan badana. Bata bestea barik ezin bizi leitekez alkarrengandik asago. Bizkaieraz, eta batez be Mungialdean, bizi-bizirik dagozan berbak eta esapideak ezin baztertu. ezin ostu leitekez.

Leengo aldiakin eragin neutsuen lez, nire eritxi apalean, leenengo-leenengo Mungialdeko euskereari emon bear jako bidea, gero, bizkaiera osoari eta, azkenik, besterik ezinean, osterantzeko euskalki eta erderei. Ori izan bearko leuke Mungiatik Mungialderako dan aldizkari euskaldunaren berbeta jokabide nagusiak.

Ori jokabideori nagusitzat artu ezkerotan, urrengo erispideok be kontuan euki bearko zeunkeez aldizkaria idazterakoan:

—Mungiako betiko euskera jagon eta erabili, aldizkaria, etorkizunari begira be, aren idatzizko ispilua izan daiten.

—Berbeta eredu orretara bildur eta aurre-eritxi barik parajetu. Erriaren (zaarren) agozko eredu bizi-bizia idatzizkora ekarri, erriarrek eurena ikusi eta bizi daien.

—Berbeta kontu ori dala eta, artikuluen euskera omogeneoa egin. Orretarako zuzentzaile-egokitzailea izendatu bearko zeunkee, eredu orretan jakituna, jakina.

Badago, oraindikararen, bizkaieraren erabilkerea dala eta, bertan zer obaturik, zer egiterik. Artikuluak bizkaeraz idatzita egon arren be, bertan agiri dan bizkaiera oraindikararen interferentziek txipristinduta dago. Azkenengo aleon be, batzuetan, bizkaieraz bizi-bizirik dagozan berbak eta esapideak, leen esan dodan lez. baztertu, ostu eta areen orde gipuzkereari arean lekutzua egin jakolako daukat.

Pentsau eizue, Mungiako euskera (bizkaiera) euskalki bizi-bizia dana eta ezaugarri berezienak oraindikararen bizirik ditua. Mungialdeko zaarren bizkaiera gozoa eta aberatsa orriotara ekarrikeran, orduantxe izango dozue, berbeta mailan, lorpenik andiena. Berbeta biziaren mundua eta mundu ikuskerea orriotara aldatu. Zoritxarrez, ikastoletan eta eskoletan irakatsi eta irakasten ez dana edota irakasten jakin ez dakiena.

Goian esandakoa aztertuko dozuelakoan, eskerrik asko eta urrengora arte.

ALDAERA LEXIKALAK

agerian	agirian	ao	ago
amets	ames	antzina	antzina
arraultza	arrautza	atera/atara	atara
bakoitz/bakotx	bakotx	berrilbarri	barri
eduki/euki	euki	e/izate	eleizate
elkarte/alkarte	alkarte	erabaki	erabagi
erabilera	erabilkera	euskaraleuskera	euskera
gaineratu	ganeratu	asieran	asikeran
inoiz	inoz	izaera	izakera
kanta	kantu	lore	lora
noiz	noz	noizik	nozik
osagai	osogai	sorta	txorta
-txo	-txu		

Ezkerreko zutabeetan zuek idatzitakoa agertu dot: batzuetan eredu batera (eduki) (batua-gipuzkera), besteetan bestera (euki) (bizkaiera) idatzi dozue. Eskumako zutabeetan gure eredia agertu deusuet (euki) (bizkaiera). Or bateratasunik eza agiri-agirian dago. Azpimirratuta dagozan berbak nik egin neutsuen arteragoko idazkian agertu ziran bein.

LEXIKOA

oniolatu	eratu/atondu	antolatzaile	eratzai le
berreskuratu	aztera eskuratu	bidali	bialdu
bilatu	bila ibili	debekatu	galazon
desadostasun	bat ez etorte	esnegain	kipur
gertatu	jazo	grina	jokerallera
aur	ume	it; aldi	berbaldi
izketagai	berbetagai	izkuntza	berbeta
iztun	berbadun	urbildu	parajetu/urreratu

idea	asmo	irla	ugarte
jarri	ipini/imini	kezka	ardura
lan	bear	<i>mende</i>	gizaldi
nai	gura	<i>oitura</i>	ekandu
oraindik	oraindino(karren)	oroigarri	gomutaki
primeran	itzelean	sarrera	sartukera
sorrera	sortukera	sortu	eragin
xeetu	garandu	zaindu	jagon

Ezkerreko zutabeetan zuek idatzitakoa agertu dot: (debekatu) (batua-gipuzkerea). Eskumako zutabeetan gure eredia agertu deusuet (galazon) (bizkaiera). Berton goian aitaturako erispidea artu dot kontuan: Mungialdeko euskera - bizkaiera osoa - beste euskalkiak erderak. Azpimarratuta dagozan berbak nik egin neutsuen arteragoko idazkian agertu ziran bein.

IZENAREN MORFOLOGIA

-A+A: -EA: idatzizkoan ori amaieraori onartuko neuke, Mungialdean, agoz, iru sistema nagusiak alkar egin arren, areen da: -ea, -ia, -ie. Aldizkaria, ostera, geienetan -ea erabilten dozue, batzuetan, barriz, -a erabilten dozue, batuan lez. Or be aldizkariak omogeneoa izan bearko leuke. Uste dot bizkaierearen berezitasun orreri eutsi bear jakola, agozkoa alangoxea da eta. Nominatiboari eutsi ez eze, sistemea-ri jagokon deklinabide osoari be. Alan bada, urrengook erabili dozuez:

ardurea - aukerea - Birjinea - denporea - egoerea - erabilerea - *crea* - euskera - inkestea - mezea - musikea - pertsona - plazca - prestakuntzea - sarrerea - txosnea - urtekerea; egoerearen - euskerearen - sardinearen; euskereagaz - asikereagaz.

Beste alderdi batetik oneexek be agertu dozuez (gorriz eurok gure sistemara ekarrita):

berbak	berbeak	Birjinaren	Birjinearen
bizitza	bizitzea	leiaketaren	leiaketearen
obra	obrea	pelotari	peloteara
txapelketagaz	txapelketeagaz		

-ZINO/-SINO atzizkiak: geienetan ondo erabili dozuez, Bizkai erara erabili be, gitxi batzuetan izan ezik. Or be erispidea batera ekarri bearko zeunkee.

bertsino - *emozino* - erredakzino - fundazino - grabazino - informazino - inmigrzino - kondizino - konpasino - lezino - maketazino - transmisino.

Baina, baita oneexek be:	informazio narrazio	informazino narrazino
--------------------------	------------------------	--------------------------

-TXU atzizki txikigilea: -txu txikigilea gure alderdikoa izan arren, -txo erearen alde egin dozue, agoz gurean inon be esaten ez dana. Ganera, ezin aaztu leiteke gure alderdiko toponimia argia: Agarretxu, Errekatsu, Errotatsu, Etxetxubari, Olatxu, Olatxukoerrotta, Orueta-txu, Otsategitxu, Tabernatxu, Ugaldetxu, Uriartetxu, Zaitutxu,... baita San Pedrotxu eta San Antontxu jaiak be. Zuek ostera oneexek eka-ri dozuez:

ataltxo	ataltxu	gauzatxo	gauzatxu
gaztetxo	gaztetxu	amaikatxo	amaikatxu
makinatxo	makinatxu		

Onen garrean oneexek be ekarri dozuez:

anekdotatxu - amaikatxu - *erritxu* - markotxu - osteratxu.

-GANDIK/-GANA ablatibo/adlatibo biziduna: gure zaarrek traslazino fisikoa bakarrik dagoanean erabilten dabez orreek biok, osteran-tzean, bizibakoak erabilten dabez. Zuek agertu dozuen au:

Aitita-amamakandik lobengana doan katea.

Aitita-amametatik lobetara doan katea.

BI zenbatzailearen lekua: beraren lekua izenaren edo adjetiboaren eskumaldean da gure alderdian, bein be uts egin barik. Zuek, oste-ra:

bi kondizino	kondizino <i>bi</i>
--------------	---------------------

-ERI datibo mugabakoa: argi eta garbi Mungialde osoan -eri dana, eta inoz be ez -i. Zuek, ostera:

ainbat euskalduni	ainbat euskalduneri
-------------------	---------------------

Zenbakien idazkerea: agozkoari eta Bizkaiko tradizioari jarraitu bearko zeunskiee. Zuek:

laurogei	<i>larogei</i>
----------	----------------

BATEN denporazkoa: gurean momentu baten, apur baten, egun baten, eta olakoak entzungo deutseguz zaarrei, egundo be ez batez ber-bea erabilita. Zuek, baina:

momentu batez	momentu <i>baten</i>
---------------	----------------------

BERATAN berbea: berau gure alderdiko berezitasuna da. Nire eritxi apalean, berean baino zaaragoa eta, gallera, bizkaierearen muga-bakotasunagaz bete-betean bat datorrena (gerizpetan, ezkerretara, uretan,...). Gurean ez da berean berbarik zaarren artean entzuten (aldi beratan, etxe beratan, ordu beratan,...). Zuek:

era berean	era beratan/aldi <i>beratan</i>
------------	---------------------------------

EUSKEREAA

-TAR/-DAR atzizkiaren lekua: or zaarrak argi be argi darabile au (frantses euskalduna). Beraren lekua, izenaren aurretik. Zuek:

une europarra *europar urtea*

BE/BERE lokailua: era bietara erabilten da gurean. Uste dot be geiagotan erabiltea komenigarri dala, bere genitibo erreflexiboagaz ez naastetako. Aaztu barik, gurean genitibo izenorde indartua beraren **dana**.

BERAREN izenorde indartua: **batua dala-eta**, gazteek **gero eta txarrago** jokauten **dabe** beraren izenorde indartua, **bere** biurkariagaz naastau egiten dabelako. Gure alderdiko **zaarrek**, **barriz**, **berbetearen berezkotasuna dala-eta edo**, **ederto baten** jokauten **dabez** bitzuak, **uts** egin barik. Zuek, **ostera** (esaldion oker bat baino geiago badagoz):

Dukea *asaratu* egiten da eta *obra bere* erara *amaitzeko* aaleginduko da.

Dukea *asaratu* egiten da eta *obrea beraren* erara amaituten aaleginduko da.

-REN GANEAN aposizinoa: esangura berekoen artean au da gure alderdian zabalduen dagoan aposizinoa. Ez dot uste, ganera, -ri buruz dalako ori gurea danik. Ez dago txarto, baina, ... lar be lar entzun eta ikusten da geurearen kaltetan.

-ri buruz *-ren* ganean

ADITZAREN MORFOLOGIA

Adizkerak: arlo onetan ez dot uste erispide argirik daukazuenik, adizkera saltsatxua **ikusi dot-eta**. Batzuetan, erriak darabilzan adizkerak, beste batzuetan bizkaiera osotuarenak. Zer gura dozuen zeaztu **bear** dozue leenengo-leenengo. Esaterako, berton errikoa dakartzue:

dituzanak dituanak zituezan zituen (eurek)

deutsegu/dautsegu deutsegu
eutsien/eutseezan eutseezan

Baita bizkaiera osotua be badakartzue. Baina errikoa agertu gura badozue (eurek/eurak), Mungiako -EA sistemeak or jokauten dauana jakin bear da:

daukie daukea eutsien/zan eutsean/zan
leikiez leikeaz leukie leukea
zeinkie/z zeinke/z

Aditza eta joskerearen arteko loturak -A- eta -E-: or naaste-borraste andia dago, batuaren eraginez. Onetan tradizioari jarraitu bear-ko geunskiolakoan nago, au da, aditza bakarrik -r edo -l amaierara daukanean -E- (datorrela, dabilena) loturea erabili, osterantzeko guztictan -A- (dauala, dagoana, dauzana, dan, dodala) loturea. Zuek onetan naaste -borrastearen ispilua dakartzue, bateratasunik eza, atan be:

dauela dauala dauen dauan
dauena dauana dauenez dauanez
zeinkiezela zeinkiezala

Beste batzuetan oneek be agertu dozuez: dauala - dauan - dauana - dauanez - dagoala.

-AU/-IDU amaieradun partizipioak (mailegutan batez be): batuaren eraginez, berton gure berbete nortasunaren kaltetan jokauten dogu gero eta geiagotan. Areen ordeze -TU amaierara erabilten asi gara, gure zaarren berbetatik asagora joanda. Zuek:

naastu naastau konbenzitu konbenzidu
autseztau autseztau
pentsatu pentsau
prestatu prestan
salteatu salteau
tapatu tapan

Zuek beste batzuetan: animau - pasau - prestau - sobrau - zerbidu.

-ETAN/-TEN amaieradun aditzizenak (mailegutan batez be): -au edo -idu amaieradun partizipioen aditzizenetan erabilten doguz -etan eta -ten atzizkiak urrengorik urrengora. Jokera ori nagusi-nagusia da Mungialde osoan. Zuek onexek dakartzuez:

ensaiatzen *ensaietan* konbentzitzen konbenziduten
arrapatzen *arrapetan*
Baten agertu dozue hau: kantetan.

LEITEKE/GEINKE aditzerak orainaldian be bai: gaur egun orainaldikoak idazten dira sarritan (daiteke, daikegu,...), baina agozkoan antxina galduta dagoz. Erriak ulertu egiten dauz, baina apur bat lekuz kanpo lotuten da norbera eurak erabili ezkerroan (agozkoan batez be). Erriak darabilzanak erabiliko nukez nik neuk idatzizkoan be: leiteke, geinke,... Erriari parajetu. Zuek:

daiteke/z leiteke/z

Onegaz batera, agozkoan leike/lei adizkerak erabilten dabez batzuk leiteke eta antzekoak adierazoteko. Baina zaar askok oraindinokarren leiteke eta osterantzeko adizkerak ondo jokautera erabilten dabez. Nik uste dot jokera txara baztertu bear dala. Zuek:

egon leike egon leiteke

MORFOJOSKERA

-NA osogarrizkoa: bizkaierearen, batez be Mungialdeko euskerearen, berezitasunetariko bat da. Zaarrek sano ondo jokatuten dabe ori. uts egin barik, mundu ikuskera berezia daukelako. euskal sena, atan be. Eskola-ikastoletan ez dabe berau ondo aparetan. aurki, euskeraz eskolatutako ume-gazteen agoetan ez da-eta baten be entzuten. Galdutzat emon bear da? Ez, jakina ezetz!

Aor zer dakarzue:

badakizue -LA	badakizue -NA
ez da aaztu bear -LA	ez da aaztu bear -NA
ez da denpora askorik -LA	ez da denpora askorik -NA
ez daukagu dudarik txikerrena be -LA	ez daukagu dudarik txikerrena be -NA

JAGOKONEAN/JAGOKONEZ bi dira: bata denporazkoa da eta bestea erazkoa. Sarritan bata besteagaz naastetan dabez eta lorrina sortuten dabe. Zuek:

Nontzebarriri jagokonean

Nontzebarriri jagokonez

FALSE FRIENDS

1	2		3	4
jarri	ipini	#	jarri	eseri
kezka	ardura	#	kezka	liskar
osagai	osogai	#	osagai	sendagai
olatu	osotu	#	osatu	sendatu

Gorri dagoana bizkaieraz dago, baltzez dagoana batua-gipuzkeraz. 1. zutabekoa zuek idatzitakoa da, baina bizkaieraz berba orreek bestelango esangurakoak dira, sarritan baragarri lotuten da areek erabilia idatzi edo esaten dana bizkaitar batentzako. esaterako:

"Osagile batzordea osotu zan atzo". (Gaixorik egon ziran danak, ala? Osagileok nork osatu?)

4. zutabean zuek idatzitako berba orreek geuretzako dauken esangurea agertu dogu.

EGOKIAGO

* izartxua agertuten danean, txartzat emon bear dira zuek agertutako berbak. Besteetan bizkaieraz egokiago dagozan berbak dira, erde-rea zein beste euskalkiakaz alderatuta. Garbizalekerietatik asago, berbetearen kalitate duin eta egokia lortu bear da, batez be. Erriak berak berba orreek ulertuteko gauza izan eta ezelango arazorik ez dagoanean.

*bakilla	bigantxa
*batzutan	batzuetan
debalde	doan/doarik
*egon leike	egon leiteke
*erreportaia	erreportaje
*ezkenatoki	agertoki
*gogoak euki	gogoa euki
*-teko aalegindu	-ten aalegindu
*txapelketa ospatu	txapelketea egin/jokatu
Zelanda Berria	Zelanda Barria

Mungialdean oin esaten dogu, orain esateko; baialbaie, baina esateko; da/ta, eta esateko: eta abar... Uste dot onakoak idazterakoan tradizioari eutsi bearko geunskiola: orain baina, eta.... Erria. ganera. aspalditik dago azkenok entzuten (irakurten) oituta, eleizetan, esate baterako. Zuek, baina:

oin	orain	oindino	oraindino
oinekarren	oraindinarren	oi ngo	oraingo
oingoan	oraingoan	ointxe	oraintxe

FONETISMOAK:

Bustidura ori -itt- sano polita eta berezia da Mungialdeko agozko euskeran, gure alderdiko eskola-ikastola-euskaltegietan agoskatuten irakatsi bearko leukeena. Idatzizkoetan, ostera, nik neuk mugatuko neuke aren erabilkerea: beti beste nonork esan dauana zelana esan dauan agertu gura badogu.

aitatu	aitatu	aittäte	aitüta	ittota	itota
--------	--------	---------	--------	--------	-------

AZKEN OARRA

Sano ondo deritxot Mungialdeko diran berbak eta esakerak eurrez erabilteari. Apurka-apurka bazabilze eurak erabilten; armin, asago, atzerik-ara, bere artean, gesu baten, bear ez danen bat, ilundi, iretargi. karraderan, koiu, lebarik ez euki, ospotsa, paraje.... Baten batzuk jokabide orregaz bat etorri ez arren be. uste dot aldizkariak informatu ez eze, euskera on-ona irakatsi egin be bear dauala, bertokoa, atan be.